

Afropeaan

Johnny Pitts

Afropeaan

Notities uit Zwart Europa

Uit het Engels vertaald
door Robert Dorsman

DE GEUS

Oorspronkelijke titel *Afropean – Notes from Black Europe*, verschenen bij Allen Lane, een imprint van Penguin Press. Penguin Press maakt deel uit van de Penguin Random House group of companies.

Oorspronkelijke tekst © Johnny Pitts, 2019

Foto's binnenwerk en omslag © Johnny Pitts

Nederlandse vertaling © Robert Dorsman en

De Geus bv, Amsterdam 2022

Omslagontwerp Sander Patelski

ISBN 978 90 445 4621 7

NUR 320

*Voor mijn ouders, Richie en Linda
en mijn broer en zus, Richard en Chantal*

‘Ze wonen in een soort grensgebied met een wirwar aan etnische, religieuze en andere breuklijnen. Maar door deze situatie – die eerder ongewoon dan bevoorrecht moet worden genoemd – spelen ze een bijzondere rol in het smeden van verbintenissen, het uit de weg ruimen van misverstanden, weten ze partijen tot rede te brengen, andere minder oorlogszuchtig te maken... En juist daarom is hun dilemma zo veelzeggend: als ze hun meervoudige loyaliteiten niet kunnen inlossen, als ze voortdurend worden geprest om een kant te kiezen... dan hebben we allemaal reden om ons ongemakkelijk te voelen over de richting die de wereld inslaat...’

Amin Maalouf, *Les identités meurtrières*, 1998

Inhoud

Inleiding 15

Wat voorafging: Sheffield 27

PARIJS

Een rondleiding door Zwart Parijs 53

Een Afropese *flâneur* 75

Vier dagen in Clichy-sous-Bois 88

BRUSSEL

Matongé 111

Tervuren ongecensureerd 130

Een ontmoeting met Caryl Phillips 146

AMSTERDAM

Fight the power 161

BERLIJN

Whitegeïst 203

Germaica 219

STOCKHOLM

Laat de juiste mensen binnen 249

Rinkeby Zweeds 268

MOSKOU

I worry as I wander 295

Vreemden in Moskou 315

MARSEILLE EN DE FRANSE RIVIÈRA

Intermezzo in Rome 339

Joseph Mobutu in Roquebrune-Cap-Martin 344

James Baldwin in Saint-Paul-de-Vence 353

Het Toulon van Frantz Fanon 363

Het Marseille van Claude McKay 372

LISSABON

De nachttrein naar Lissabon 403

Een favela in Europa 421

Een Afropese odyssee 443

Noten 453

Een woord van dank 459

Bronnen 464

060

NEW EUROPE

  A VOYAGE OF DISCOVERY OUT NOW IN

1505

Inleiding

Afropeaan: toen ik het woord voor het eerst hoorde, voelde het als een aanmoediging om mezelf als compleet mens te zien en niet als import. Europa als ruimte waarin Zwarten meedoen aan het vormgeven van een Europese identiteit. Het wekte de suggestie dat het mogelijk was in en met meer dan één idee te leven: Afrika en Europa, of breder getrokken, het Zuiden en het Westen, zonder dat je te boek staat als gemengd-dit, half-dat, of Zwart-anders. Dat een Zwarte identiteit je in Europa niet per se tot immigrant maakt.

Etiketten zijn altijd problematisch en vaak provocerend, maar in het beste geval kunnen ze iets tot zichtbaarheid zingen. Vanuit mijn lastige startpositie – opgegroeid in een arbeiderswijk van Sheffield, die werd geteisterd door de externe krachten van de vrijmarkteconomie en het veilige voordeel van een geïsoleerde ligging die tot uiting kwam in postcodeoorlogen – opende zich een wereld voor me die tot dan toe onzichtbaar was geweest, of tenminste onwaarschijnlijk; in mijn hoekje van het Verenigd Koninkrijk had ik altijd het gevoel dat ik moest ageren tegen de ene cultuur of me te veel moest identificeren met de andere.

Ik kwam voor het eerst in aanraking met het begrip ‘Afropeaan’ door de muziek en de mode. De term ‘Afropeaan’ werd begin jaren negentig gemunt door David Byrne en de Belgisch-Congolese zangeres Marie Daulne, frontvrouw van Zap Mama. Les Nubians, soul sisters met Frans-Tsjaadse wortels, straalden iets Afropeaans uit, net als Neneh Cherry, met wortels in Zweden en Sierra Leone, Joy Denalane met Duits-Zuid-Afrikaanse wortels en hetzelfde gold voor Claude Grunitzky met zijn tijdschrift

Trace. ‘Transculturele stijlen en ideeën’ was de tagline van dat tijdschrift en Grunitzky bracht er zijn eigen Europese identiteit in tot uitdrukking: zijn opa aan moederskant kwam uit Polen, hij kwam in Togo ter wereld, groeide op in Parijs en begon zijn tijdschrift in Londen. Het was een heel aantrekkelijke wereld waarmee ik kennismakte: mooie, getalenteerde, succesvolle Zwarte Europeanen die op een coherente en creatieve manier moeiteloos uiting gaven aan hun culturele invloeden. Ik vond die wereld daarom zo aantrekkelijk doordat het ernaar uitzag dat met de manier waarop aan de Zwarte belevingswereld in Europa uiting werd gegeven niet snel iets bereikt zou worden en toch voelde ik me hier meer thuis dan bij de soms arrogante culturele en politieke taaluitingen uit Amerika; in Europa was de Zwarte belevingswereld veel breder en genuanceerder dan die van de Black Britain-club waarvan het zelfbeeld gedateerd begon aan te doen, en niet zelden was verpakt als een exclusieve belichaming van de Windrush-generatie.***

Eerst zag ik ‘Afropeaan’ dus als een utopisch alternatief voor de kommer en kwel waarmee het beeld van de Zwarte in Europa in de afgelopen jaren is omgeven geweest en als een optimistisch pad naar de toekomst. Ik wilde aan een project werken dat Afro-Europeanen verbond en hen zou opvoeren als hoofdpersonen in ons eigen verhaal, en met al die glorieus Afropese beelden in gedachten stelde ik me voor dat dat zou resulteren in een soort koffietafelfotoboek met *feelgood*-tekstjes ter begeleiding van de reeks trendy fotografische portretten. Beelden van de succesverhalen van Zwart Europa, jonge mannen en vrouwen van wie de

* Britse onderdanen van Caribische origine die met de eerste immigratiegolf vanuit het Caribisch gebied naar Groot-Brittannië kwamen (van 1948 tot 1973). Het schip waarmee Caribiërs werden vervoerd heette de Empire Windrush. [vert.]

** Bij de laatste nationale volkstelling waren er voor het eerst meer zwarte Britten die zichzelf eerder als zwarte Afrikaan beschouwden dan als Afro-Caribiër.

straatstijl moeiteloos en elegant een geëmancipeerde Zwart-Europese *mood* tot uitdrukking bracht.

Maar een bezoek aan de Jungle bij Calais in 2016 dwong me af te zien van dit plan. Ik dronk een kop geurige, troebele Arabische thee met Hishem, een jonge Soedanees die een van de vele opmerkelijk goed georganiseerde koffiebarretjes runde en al bijna een jaar in de Jungle woonde. Hij vertelde me dat hij alles was kwijtgeraakt, geen familie meer had en pijnlijke herinneringen aan het verleden en angst voor de toekomst had, en dat hij nu vastzat in dit voorgeborchte tussen Afrika en Europa, zijn land van herkomst (wonder boven wonder had hij zijn koffietentje, dat met kussens was overladen, er iets van meegegeven) en de anonimiteit. Toen ik zijn krakende, uit triplex samengeflanst onderkomen verliet, opperde hij dat ik zijn verhaal over het leven in de Jungle zou opschrijven, een verzoek dat me nerveus maakte. Deze man was intelligent, welbespraakt en geletterd: was het niet beter als hij zelf over de Jungle schreef? Misschien kon ik helpen door aandacht te vragen voor zijn verhaal, of zijn verhaal op de website zetten die ik runde, maar wat wist ik persoonlijk over hoe het is om vrienden afgeslacht te zien worden, te moeten vluchten voor de oorlog, voor mijn leven zou moeten vrezen in scheepscontainers of op slecht uitgeruste bootjes, om zonder een cent aan te komen bij een stel koude, verweerde onderkomens in het achterland van Noord-Frankrijk, los nog van wat hij me allemaal vertelde?

Na contactgegevens te hebben uitgewisseld fietste ik de Jungle uit en kwam langzaam tot het besef dat ik door de winderige straten van Calais werd gevolgd en in de gaten gehouden werd door de Franse militaire politie, de gendarmerie. Toen ik bij de haven door de witte poort wilde, naar mijn veerboot terug naar het Verenigd Koninkrijk, werd ik nog vóór ik de paspoortcontrole bereikte staande gehouden, gefouilleerd, moest ik mijn ID-kaart laten zien, werd me gevraagd waar ik naartoe ging, waar ik vandaan kwam, hoelang ik er was geweest en waarom. Ten slotte

mocht ik, na nog meer vragen en argwanende blikken, het douaneterrein op waar ik bruine mannen van mijn leeftijd verlangend van een afstand naar had zien kijken. Ik was binnen; zij waren buiten.

Anders dan de mensen die ik in de Jungle ontmoette, leefde ik niet zozeer in een voorgeborchte als wel in een overgangsgebied. Ik was ‘binnen’ omdat ik een paspoort had. Ik had een paspoort omdat ik in Engeland geboren en getogen ben, een verleden heb dat met Europa is verbonden, ik ken het klappen van de zweep. En toch werd ik er op dit stukje aarde, in dit idee van Europa, vaak aan herinnerd dat ik er nog niet helemaal bij hoorde. Tijdens een Remembrance Day – een dag die ik ben gaan vrezen door het nare soort nationalisme dat er wordt gebotvierd, waar ik dan soms het lijdend voorwerp van ben – kreeg ik door een man van middelbare leeftijd met een gezicht dat hoogrood was door een mengeling van woede en racisme die bekende schimpscheut naar mijn hoofd geslingerd: ‘Ga terug naar je eigen land.’ Achter mijn

huidkleur gingen verschillende feiten schuil, bijvoorbeeld dat mijn opa in de Tweede Wereldoorlog achter vijandelijke linies voor het Verenigd Koninkrijk had gevochten en daarvoor een onderscheiding had ontvangen. Mijn huidkleur had mijn 'Europeesheid' gemaskeerd; en 'Europees' was nog steeds synoniem met 'wit'.

Als 'Afropeaan' iets was waarmee iets aan die kwestie kon worden gedaan, dan moest ik erachter zien te komen wat er achter dat stempel of die aanduiding lag. Een stempel dat grotendeels door een Zwarte was bedacht en ontwikkeld, oké, meer was het niet, een leuk ideetje dat mij aan de hand was gedaan, compleet met pr-bedrijven, stilisten, modiefotografen en schone schijn. In het Verenigd Koninkrijk was het dit beeld van institutioneel multiculturalisme, het vernislaagje van de integratie, dat door Tony Blairs New Labour was aangebracht in een poging om het land internationaal meer aanzien te geven, ruimdenkend, toekomstgericht, een land dat popelde om zaken te doen in de wereldeconomie, zonder iets te doen aan de manier waarop het land zijn immigranten op de lange duur zou behandelen. Stond Afropeaan alleen voor knappe, economisch succesvolle (en vaak lichter getinte) Zwarten?

Als ambitie was 'Afropeaan' één ding, maar omdat ik schreef over de wisselwerking tussen Zwarte en Europese culturen besefte ik dat zo'n utopisch beeld van een Zwarte Europese belevingswereld betekende dat de realiteit van de meerderheid van de in Europa woonachtige Afrikanen linksom of rechtsom niet aan bod zou kunnen komen. De talrijke groepen werkloze mannen die ik zag op treinstations, de Afrikaanse vrouwen die toiletten schoonmaakten, de rechteloze bevolkingsgroepen die worstelden in de buitenwijken van de grote steden zouden compleet onzichtbaar blijven.

Het sprak ook niet van oprechtheid als ik mijn eigen rijke culturele – zij het minder tot de verbeelding sprekende – achtergrond opgegroeid te zijn in een gemengd Brits gezin zou

verzwijgen, laat staan hoe het voelde om door Europa te reizen als iemand die van zichzelf vindt dat hij Zwart is. Het was duidelijk dat ik de lezers moest laten weten waar ik vandaan kwam, want dan zouden ze beter begrijpen welke richting ik op ging, oftewel: naar de minder goed gedocumenteerde gebieden van Europa die zo vaak een loochening zijn van de homogene monoculturen zoals die worden gesuggereerd door vvv's en zakreisgidsen. Ik begon mijn reis ook in een tijd waarin er in heel Europa sprake was van een 'stroom van verzet tegen multiculturalisme' waarin werd gesuggereerd dat mijn soortgenoten en ik exponenten waren van een of ander mislukt experiment van korte duur.

Om kort te gaan, ik vond het tijd worden om nieuwe wegen in te slaan en dat ik moest opkomen voor mijn eigen meervoudige identiteit, dit alles als onderdeel van een grotere missie waarin ik wilde aantonen dat multiculturalisme wel degelijk kon slagen buiten de kolommen van de reactionaire pers, in het reëel bestaande multiculturalisme dat was ingebed in mijn eigen levenssfeer en in de straten van Europese steden. 'Afropeaan' moest meer zijn dan een obsessie met een authentieke zoektocht naar je eigen ik, om John Cruddas, een Brits Lagerhuislid voor Labour, te parafraseren, meer een bijdrage aan het reilen en zeilen van een bevolkingsgroep, met alle gemarchandeer en compromissen van dien. 'Afropeaan' moest een brug zien te bouwen over die scheidslijn heen die aangeeft of je binnen of buiten bent en die tegelijkertijd iets moet betekenen voor informele culturele clubvorming.

Ik nam een heleboel waardevol wetenschappelijk onderzoek en sociologische theorie tot me, die maar al te vaak stof lag te verzamelen in universiteiten of preekte voor eigen parochie, was geschreven of geciteerd door bemiddelde, geleerde witte academici in plaats van door de mensen over wie het ging en vervat in afstandelijk academisch jargon. Formeel onderwijs wordt vaak gestuurd door de kennis van een ander: op wiens gezag wordt

het gegeven en wie gaf vorm aan de retoriek ervan? Van wie is die kennis? Voor wie is ze bereikbaar? Wat moet een theoreticus buiten de zekerheid van zijn bureau met Zwart Europa zoals het wordt geleefd en ervaren door Zwarte bevolkingsgroepen, met alle bedenkelijke en rommelige aspecten van dien? Zwart Europa vanaf straatniveau en hoger?

Ik moest wel een subjectief lichtje laten schijnen door de kieren en mijzelf steeds voorhouden dat ik dat woord – ‘Afropeaan’ – dat zo strookte met mijn eigen ervaringen niet koste wat kost moest opdringen als een verantwoord nieuw discours in de ras-politiek. Het leek wel alsof veel boeken met het ‘grote plaatje’ over ras werden geproduceerd in een tijd waarin alledaagse dialogen en gesprekken het onderspit dolven, waarin interactie op sociale media goede smaak en humor miste, en schrijvers en bloggers zich opwierpen als de perfecte woordvoerders.

Dit boek is een poging om reisreportages te schrijven vanaf de onderkant, los te komen van de druk van getheoretiseer. Het probeert op een eerlijke manier de geheime genoegen en vooroordelen bloot te leggen, niet alleen die van anderen maar ook die van mijzelf, waarmee ik bedoel het eigen ik; het wil bijbrengen dat het opbeurend kan zijn om Zwart te zijn en onvolmaakt – althans op papier. Het is een poging om te beginnen met het persoonlijke om zo tot het universele te komen.

Er staan dus ontmoetingen in met machtige, invloedrijke types – kunstenaars, denkers, fashionista’s, intellectuelen, schrijvers en academici – maar evenveel verhalen die ik aanboorde liggen mijlenver af van de glans van die koffietafel: dat zijn de verhalen over verslaafden, daklozen, dieven, drugshandelaars en activisten. Maar er komt nog iets bij.

Hiphopartiest Mos Def heeft eens geschreven over hoe de Zwarte cultuur in de media wordt afgeschilderd: ‘We zijn óf *niggas* óf *kings*, we zijn óf *bitches* óf *queens*,’¹ en het kwam mij voor dat Zwarten in het huidige Europa ofwel werden afgeschilderd als overgestileerde retrohipsterdandy’s met dikgerande bril-

monturen en gekleed in bontgekleurde stoffen, of als gevaarlijke gettojeugd in hoody's. Tussen deze twee uitersten bevindt zich de belangrijkste laag in dit boek: toevallige ontmoetingen met gewone mensen en terloopse gesprekken met winkelpersoneel, straatverkopers, touroperators, studenten, uitsmijters, activisten, muzikanten, jongerenwerkers en al met wie ik in cafés, bars, wijkcentra en hostels bevriend raakte en die me deelgenoot maakten van hun alledaagse ervaringen, in de schaduw van het grote verhaal: schoonheid in Zwarte sjablonen.

Omdat mijn reis niet gesubsidieerd was door of uitging van een academische instelling en ik me überhaupt geen chique Europese hotels kon veroorloven, leek dit uit praktische overwegingen de gepaste werkwijze. Dit boek is tot stand gekomen op basis van *black budget travel*; het is een geheel zelfstandig ondernomen reis naar de Zwarte onderkant van Europa.

Het beeld dat me na afloop bijblijft is dat van een utopie met een smet erop. Een Europa van strijd en hoop, van gespierd drama en kalme nuance, van harde conclusies en tweeslachtigheid, verbinding en scheiding, maar altijd was er humor en menselijkheid in mijn ontmoetingen en contacten. Om met Robert Frost te spreken: mijn ruzie met Europa is een ruzie tussen geliefden. Ik heb de hele wereld afgereisd, naar West-Afrika omdat mijn roots daar liggen en naar Brooklyn, dat broeinest van Zwarte cultuur dat me oneindig heeft geïnspireerd en waar mijn vader is geboren, en toch voel ik me nergens meer thuis dan in Europa. Daar heb ik leren lezen en schrijven, misschien niet altijd de juiste teksten, maar ik spreek de talen, doe mee aan de gebruiken en gewoonten. Ik maak gebruik van de kunstige en soms kwijnende schoonheid van zijn oude gebouwen, de gratis musea en kunstgalerieën, die vaak te danken zijn aan het harde zwoegen van Zwarte mannen en vrouwen, uitgebuit als ze werden door zichzelf verrijkende wereldrijken. Zoals de schrijver en politicus Aimé Césaire zo prachtig verwoordde:

*Et je me dis Bordeaux et Nantes et Liverpool et New York
et San Francisco
pas un bout de ce monde qui ne porte mon empreinte digitale
et mon calcanéum sur le dos des gratte-ciel et ma
crasse dans le scintillement des gemmes!*

(Ik zeg tegen mezelf Bordeaux en Nantes
en Liverpool en New York en San Francisco
geen stukje van deze wereld waar mijn vingerafdruk niet op
staat
en mijn hielbeen op de ruggen van wolkenkrabbers
en mijn vuil in de glitter van edelstenen!)²

Ik maak deel uit van de Zwarte gemeenschap in Europa en het Europa waarover ik spreek is ook deel van mijn roots. Het werd tijd om Europa eens op te hemelen en erdoorheen te zwerven alsof het van mij was. Een Europa dat, in de woorden van Césaires protégé Frantz Fanon, ‘mij heeft geweven uit duizend details, anekdotes en verhalen...’³ Een Europa dat, zoals ik zou merken, werd bewoond door Egyptische nomaden, Soedanese restauranthouders, Zweedse moslims, Zwarte Franse activisten en Belgisch-Congolese schilders. Een continent met Kaapverdiense favela’s, Algerijnse vlooiemarkten, Surinaams sjamanisme, Duitse reggae en Moorse kastelen. Ja, ook dat is Europa en juist elementen als deze moeten worden begrepen en omarmd wil Europa beschikken over goed functionerende samenlevingen. Zwarte Europeanen moeten Europa ook leren begrijpen en moeten eisen deel te mogen nemen aan zijn samenlevingen, het recht opeisen onze verhalen vast te leggen en te verspreiden.

Dat gezegd hebbende, tot frustratie van een enkeling misschien zitten er een paar hiaten in dit boek, aspecten die onlosmakelijk met de beleving van Zwarte Europeanen zijn verbonden. Zo is daar de rol van de Kerk waar het gaat om het bij elkaar houden van Zwarte groepen. Ik omarm spiritualiteit maar ben niet gods-

dienstig – religieuze aspecten als deze zijn het onderwerp van een ander boek, dat geschreven moet worden door iemand met meer kennis van zaken. Om dezelfde reden besteed ik niet veel aandacht aan de islam, ook die viel buiten het bestek van mijn onderneming.

Als Zwarte noorderling maak ik me boos over wat ik voor het gemak maar even de brixtonisering* van Zwart-Groot-Britannië noem – de reducering van de ervaringen van Zwarte Britten tot een enkel, ordelijk, op Londen georiënteerd narratief zonder veel nuances. Het is jammer dat ik mijn omzwervingen door Europa wegens tijd- en geldgebrek moest beperken tot de grootste steden van de landen die ik bezocht. Zo besteed ik geen aandacht aan Cardiff, in Wales, of aan Engelse steden als Liverpool, Southampton en Bristol (mijn achternaam komt waarschijnlijk uit Bristol – ene Robert Pitts daar bezat plantages en slaven in South Carolina, waar mijn Zwart-Amerikaanse roots liggen) en ook niet aan andere, vergelijkbare Europese steden met belangrijke banden met de Zwarte gemeenschap in Europa, die soms eeuwen teruggaan.

Grote steden gelden als dynamische ontmoetingsplekken voor mensen van allerlei achtergrond, vaak huisvesten ze de oudste en duurzaamste Zwarte gemeenschappen en passen ze bij de sfeer van een boek als dit, dat uitreikt naar de tweede, derde en nieuwste generatie Zwarte Europeanen en wil fungeren als bruggenbouwer en als bron van kennis voor nieuwe immigranten zoals Hishem.

Europese hoofdsteden als Wenen, Warschau, Rome en Madrid ontbreken of ik besteed er veel minder aandacht aan dan ik had gewild. Zo was ik graag in de geschiedenis van de Moren in Montenegro gedoken of was ik dieper ingegaan op de band die

* Brixton is een Londense wijk ten zuiden van de Theems met een grote Afro-Caribische bevolking. In de jaren tachtig het toneel van ernstige rassenrellen, nu een bruisende multiculturele wijk. [vert.]

voormalig Joegoslavië met Afrika onderhield door de Organisatie van Niet-gebonden landen, die internationale vriendschap wilde kweken tussen landen die zich verzetten tegen de overheersing door West of Oost.

Ik heb mijn best gedaan om een zo eerlijk en evenwichtig mogelijk beeld te schetsen van het hedendaagse leven in Zwart Europa, zonder te zwichten voor de druk van wat James Baldwin de ‘last van representatie’ noemde. Ik kan alleen maar hopen dat de lezer er de waarde van inziet om een document te lezen dat onafhankelijk van welke organisatie, instantie of universiteit ook tot stand is gekomen. Ik moedig iedereen die zich niet kan vinden in de leemten die ik laat vallen aan om een bijdrage te leveren aan de reeks gesprekken op afropean.com, waar we inmiddels essays hebben ontvangen van schrijvers met Afropese ervaringen uit de eerste hand, uit Slowakije, van het eiland Wight, uit Barcelona, Genève en Wenen en uit Afrika.

Tot slot kan de vraag worden gesteld: en waar is de Europese kant in dit boek over Afropeanen? In dezelfde trant kun je vra-

gen waarom er in het Verenigd Koninkrijk zoiets bestaat als de Maand van de Zwarte geschiedenis en niet de Maand van de witte geschiedenis. Of waarom Londen een Chinatown heeft en geen England-Town. 'England' en 'whiteness' zijn zo alomtegenwoordig dat ze haast over het hoofd worden gezien. Witte geschiedenis wordt niet gebracht als witte geschiedenis simpelweg omdat het 'de geschiedenis' is – ze domineert de tv-programma's en de leerplannen en is dwingend aanwezig. Ik schreef in een Europese taal, trok door Europese straten en worstelde voortdurend met de Europese geschiedenis, terwijl ik geen antropoloog of historicus ben, maar schrijver en fotograaf. Ik ben als Zwarte burger woonachtig in Europa, in het nu, en met mijn reis probeerde ik met dat gegeven in het reine te komen. Op een koude oktobermorgen trok ik er met mijn bruine huid en mijn Britse paspoort – destijds nog steeds een vrijkaartje naar het Europese vasteland – opuit, op zoek naar Afropeanen.